

ՀԱՅ ԴԱՐՈՂՆԵՐ

ՂԱԶԱՐ ՔԷՆ. ԶԵՅԹՈՒՆՅԻ

(1580? - 1653?)

ՅԱԿՈՐ ԶԵՅԹՈՒՆՅԻ

(1579? - 1646?)

Յակոր սարկաւազ ծնած է ժՁ. Դարու երրորդ քառորդին վերջերը ենթադրաբար: Մնողքը կը կոչուէին Յովանէս եւ Մառա: Եղած է աշակերտ Զեթունցի Վահան երէցի, եւ Հիգանցի տէր Մարտիրոսի, որ աշխատած է «ի յուսուցանել զոսկին», կամ, սորվեցուցած է «զոսկուն բանեցնելն»: Կրնանք յիշել թուականով յայտնի իր երկու գործերը, եւ երրորդ մըն ալ որուն թուականը կը պակսի:

1. — Աւետարան, 1602, Հալէպ: Դրիչ եւ ծաղկող՝ Յակոր Զեթունցի: Կազմող՝ Պետրոս քահանայ: Ստացող՝ խոճա Դրիգոր Զէյթունցի. — Զեռ. Հալէպի, թիւ 38:

Ըստ Արտ. Արք. Սիրմէեանի «ծեռագրիս զեղարուեստական մասը, մասնաւորաբար իր խորանները պատուական արտադրութիւններն են 17րդ դարու սկիզբը Հալէպի մէջ ծաղկող զեղարուեստական դպրոցին» (Յուշակ Զեռ. Հալէպի, 1935, էջ 80):

2. — Շարակնոց, 1608, Կեսարիա: Դրիչ եւ ծաղկող՝ Յակոր Զեթունցի: Կազմող՝ Յովանէս քահանայ (1618), «ի վայելումն Յովանէս դպրին». — Զեռ. Վիեննայի, թիւ 203: Յիշտ. ԺԷ. Դարի, Ա., թիւ 397:

3. — Դանձարան: Դրիչ՝ Ղազար սարկաւազ: Ծաղկող՝ Յակոր սրկ. Զեթունցի: Ստացող՝ Մարգար քհն. Հալէպցի. — Զեռ. Հալէպի, թիւ 120:

Արտ. Արք. Սիրմէեան կը գրէ. «Մանրանկարք խիստ քաղմաթիւ» են, եւ «հարուստ են զոյնով եւ արուեստով, եւ մեծապէս կը նպաստեն հատորիս զեղարուեստական արժէքին...: Իսկապէս որ հատորս զմայելի թանգարան մըն է հայ ազնիւ եւ իմաստուն մանրանկարչութեան...: Հատորս ծաղկուած է Հալէպի մէջ եւ ասով աւելի փառաւորած Բերիոյ հայ զարդանկարչութիւնը» (Յուշակ Զեռ. Հալէպի, 1935, էջ 200):

Դրիչ, ծաղկող եւ կազմող Ղազար քահանայ ծնած է Ֆրոնտս, ժՁ. Դարու վերջերը: Որդին էր մահտեսի Պաղտասարի եւ Լուսինի: Աշակերտած էր քաջ քարտուզար Վասիլ եպիսկոպոսի եւ Յակոր սարկաւազի: Եղած է հոգեւոր որդի Անթէպցի Յովհաննէս կաթողիկոսի: Ունէր երեք որդիներ՝ Մուրատ, հետագային Մկրտիչ քահանայ, Պաղտասար եւ Սարգիս, որոնց սորվեցուցած է գրչութեան արուեստը: Իրեն աշակերտած են նաեւ Սաեփանոս եւ Աստուածատուր: Իր գրչական գործունէութիւնը Հալէպի մէջ տեւած է մօտաւորապէս կէս դար (1607-1683)՝ Այդ շրջանին արտադրած է երկուստանեակ մը գործեր, որոնցմէ կը յիշենք հետեւեալները:

1. — Յայսմաուրք, 1622: Դրիչ եւ ծաղկող՝ Ղազար քահանայ: Ստացող՝ մահտեսի Պարոն. — Զեռ. Հալէպի, թիւ 150:

2. — Ճաշոց, 1636: Դրիչ, ծաղկող եւ կազմող՝ Ղազար քահանայ: Պատուիրատու՝ մահտեսի Մկրտիչ Ուրհայեցի. — Զեռ. Հալէպի, թիւ 136:

3. — Յայսմաուրք, 1639: Դրիչ՝ Ղազար քահանայի որդիները՝ Մուրատ եւ Պաղտասար: Ծաղկող՝ Ղազար քահանայ: Պատուիրատու՝ մահտեսի Սաֆար, որդի Նաւասարդի. — Զեռ. Հալէպի, թիւ 148: Յիշտ. ԺԷ. Դարի, Բ. Հատոր, թիւ 1152:

4. — Աւետարան, 1640: Դրիչ եւ ծաղկող՝ Ղազար քահանայ, մասնակցութեամբ իր որդիներուն՝ Մուրատի, Պաղտասարի եւ Սարգիսի: Ստացող՝ մահտեսի Խաչեր, որդի Պետրոսի. — Զեռ. Հալէպի, թիւ 34:

5. — Մաշտոց, 1640? Դրիչ եւ ծաղկող՝ Ղազար քահանայ: Ստացող՝ մահտեսի Խաչատուր. — Զեռ. Հալէպի, թիւ 91:

6. — Մաշտոց, 1653: Դրիչ եւ ծաղկող՝ Ղազար քահանայ: Ստացող՝ մահտեսի Ղուկաս Արարգերցի. — Զեռ. Հալէպի, թիւ 90:

Խ Ա Ձ Ա Տ Ո Ւ Ը Կ Ե Ս Ա Բ Ա Յ Ի

(1590 - 1646)

Քաջատուր Արքեպս. Կեսարացի ծնած է Կեսարիա 1590 ին: Եղած է աշակերտ Դարանաղեցի Գրիգոր վարդապետին: Կր գանուէր Կիպրոս, Ս. Մակարի վանքը շուրջ 1618 ին: Քաջատուր արեղայ, 1620 ին, Կ. Պոլսոյ Ս. Նիկողայոս եկեղեցւոյն յարկին տակ ծաղկած է քանի մը ծեռագիրներ: Ան պահ մը աշակերտած է նաեւ Տաթևացի Մովսէս վարդապետին, եւ ապա առաջնորդ կարգուած է Նոր Զուղայի, 1621 ին, կամ աւելի ետքը: Դառնուած է Կեսարիա 1630 ին, եւ Լեհաստան՝ իրրեւ նուիրակ Մովսէս Կաթողիկոսի: Քաջատուր վարդապետի ամենէն նշանաւոր գործը եղած է հիմնարկումը տպարանի մը, 1656 ին, Ս. Ամենափրկիչ վանքին մէջ: Քաջատուր Արքեպս. վախճանած է 1646 ին: Մարմինը ամփոփուած է Նոր Զուղայի Ամենափրկչեան վանքի տաճարին բնմին ներքնայարկը:

Կեսարացի Քաջատուր արեղայի ծաղկած գիրքերէն ծանօթ են հետեւեալները:

1. — Աստուածաշունչ, 1620 ին, Կ. Պոլսոյ մէջ, ի դուռն Ս. Նիկողայոսի: Գրիչ՝ Յակոբ Դպիր: Պատուիրատու՝ Մելիքադա, որ յատկապէս Ապահանէն Պոլիս զրկած է իր գործակալ Բասալին. — 2 հո. Ս. Յ. թիւ 428:

2. — Քերականութիւն — Բառգիրք, 1620 ին, Կ. Պոլսոյ մէջ, ի դուռն Ս. Նիկողայոսի: Գրիչ՝ Յակոբ Դպիր: Ստացող՝ Կարապետ վարդապետ. — 2 հո. Երեւանի, թիւ 8537 եւ 8563:

3. — Աստուածաշունչ, Կ. Պոլսոյ մէջ, ի Ս. Նիկողոս եկեղեցին: Գրիչ եւ ծաղկող՝ Գրիգոր Վրդ. Դարանաղեցի. — 2 հո. Ս. Յ. թիւ 3043: Դարանաղեցի, ժամանակագրութիւն, էջ 606:

4. — Աւետարան, Ասպահանի մէջ: Գրիչ՝ Յակոբ սարկաւազ ի Պոլիս: Ստացող՝ Արղլայ Զուղայեցի, որդի խոջա Վալու. — 2 հո. Նոր Զուղայի, թիւ 58 (Բ. Հատոր):

Քաջատուր Կեսարացիի նախ Կ. Պոլսոյ եւ ապա Նոր Զուղայի մէջ ունեցած մանրանկարչական գործունէութիւնը հաստատապէս կը մատնանշէ պոլսական ոճին եւ

պատկերագրութեան ազդեցութիւնը Նոր Զուղայի մանրանկարչական դպրոցին զարգացման վրայ:

Մ Ե Ս Բ Ո Պ Խ Ի Ձ Ա Ն Յ Ի

(1590 ? - 1652 ?)

Ժէ. Դարու առաջին կիսուն Նոր Զուղայի մէջ իրրեւ գրիչ, ծաղկող եւ կազմող բնույն գործունէութիւն ունեցած է Մեսրոպ Դպիր երզանցին: Ծնած է ԺԶ. Դարու վերջերը: Որդին էր Մարտիրոս քահանայի եւ Խոնդրարի: Եղած է աշակերտ՝ յայտնի վարպետ երզանցի Մարտիրոս քահանայի եւ Մազման մականուանեալ Մովսէսի Սարգիս երէցի: Իր կարգին ունեցած է աշակերտներ, որոնցմէ ծանօթ են տէր Դասպար, Աթամ, Բարսեղ երէց եւ Վահրամ:

Չորս տասնամեակներու (1608 - 1651) վրայ տարածուող իր աշխատանքին իրրարդիւնը ծանօթ են աւելի քան երեսուն գործեր, որոնցմէ ընտրովի շարք մը կը ներկայացնենք այստեղ, ժամանակագրական կարգով:

1. — Աւետարան, 1608, Ապահան: Գրիչ Ստեփանոս քահանայ: Ծաղկող՝ Մեսրոպ երզանցի: Ստացող՝ խաջայ Վէլիջան. — 2 հո. Բրիտ. Թանգարանի: Յիշտ. Ժէ. Դարի, Ա. Հատոր, թիւ 406:

2. — Աւետարան, 1609, Ծօշ: Գրիչ՝ Սիմէոն երէց: Ծաղկող՝ Մեսրոպ երզանցի: Ստացող՝ Մելիք Մուրատ. — 2 հո. Օքսֆորտի, թիւ 13: Յիշտ. Ժէ. Դարի, Ա. Հատոր, թիւ 423:

3. — Աւետարան, 1615, Ապահան: Գրիչ՝ Հայրապետ երէց: Ծաղկող՝ Մեսրոպ երզանցի: Ստացող՝ Մարտիրոս Սաթալ. — Յիշտ. Ժէ. Դարի, Ա., թիւ 748:

4. — Աւետարան, 1618, Ստաթէի վանք: Գրիչ՝ Մինաս: Ծաղկող՝ Մեսրոպ Դպիր երզանցի. — Յիշտ. Ժէ. Դարի, Ա., թիւ 880:

5. — Աւետարան, 1623, Ասպահան: Գրիչ՝ Ստեփանոս քահանայ Զիր: Ծաղկող՝ Մեսրոպ Դպիր երզանցի. — 2 հո. ի Լենինգրադ: Յիշտ. Ժէ. Դարի, Բ. Հատոր, թ. 148:

6. — Աւետարան, 1624, Նոր Զուղայ: Տէր Հայրապետ գրած է աստուածասէր Մարգարտի ցանկութեամբ: Մեսրոպ Դպիր

ծաղկած եւ կազմած է. — Ձեռ. Երեւանի, Թ. 3598: Յիշտ. Ժէ. Դարի, Բ., Թիւ 199:

7. — Աւետարան, 1627, Ասպահան: Դրիչ եւ ծաղկող՝ Մեսրոպ Խիզանցի: Ստացող՝ Խոջայ Մարտիրոս. — Ձեռ. Ի Թիֆլիս: Յիշտ. Ժէ. Դարի, Բ., Թիւ 354:

8. — Գիրք Հարցմանց՝ Գրիգորի Տաթեւացւոյ, 1627, Նոր Զուղայ: Դրած է Հայրապետ երէց, Խաւջայ Եղիազարի պատուէրով: Ծաղկող՝ Մեսրոպ Դպիր. — Ձեռ. Ս. Գ. Թիւ 3425:

9. — Յայտաւորք, 1630, Յարեւան գիւղ, Շօշ: Բարսեղ երէց եւ Մեսրոպ Խիզանցի գրած են «Ի խնդրոյ ... մահդասի խօճայ Նշնագարին»: Ծաղկող՝ Մ. Խիզանցի. — Ձեռ. Նոր Զուղայի, Թ. 241: Յիշտ. Ժէ. Դարի, Բ., Թիւ 556:

10. — Աւետարան, 1637, Նոր Զուղայ: Գրիչ՝ Գրիգոր: Ծաղկող՝ Մեսրոպ Դպիր Խիզանցի: Ստացող՝ ղօջայ Դաւիթ. — Ձեռ. Ս. Գ. Թիւ 2617:

Հստ գնահատութեան Սիրարփի Տէր Ներսէսեանի, Մեսրոպ Դպրի գործերուն լաւագոյնն է ասիկա:

11. — Աւետարան, 1649, Ասպահան: Գրիչ՝ Վահրամ: Ծաղկող՝ Մեսրոպ Դպիր Խիզանցի. — Բանբեր Մատենադարանի, Թիւ 13, էջ 338:

ՄԵՍՐՈՊ ԲԱՂԻՇԵՑԻ

(1600 ? - 1660 ?)

Բաղիշեցի Մեսրոպ Վարդապետ ծնած է Ժէ. Դարու սկիզբը ենթադրաբար: Ուն 1643ին գտնուած է Երուսաղէմ. Իր գրած մէկ յիշատակարանին մէջ ինքզինքը կը յորջորջէ «բանի սպասաւոր»: Դաւիթ գրիչ, 1645ին. կը կոչէ զինքը «աստուածարան վարդապետ, քաջ հոգեւոր եւ անյաղթ փիլիսոփայ, ոչ միայն յարճեստ գրչութեան եւ ծաղկարարութեան, այլ ճոխ ամենայնիւ, լցեալ գիտնականութեամբ, ճշմարիտ բարոյող եւ դասասաց, հեզ եւ հանդարտ, սրբանունդ եւ մաքրամիտ» (Յիշտ. Ժէ. Դարի, Գ. Հատոր, էջ 168): Մեսրոպի գրչական եւ մանրանկարչական գործունէութեան կարճ մէկ շրջանը (1635 - 1643) միայն ծանօթ է: Այդ տարիներու արդիւնքէն կրնանք յիշել հետեւեալները:

1. — Աւետարան, 1635, Ս. Սարգիս, Բաղէշ: Գրիչ՝ Մեսրոպ Դպիր. — Թորոս Աղբար, Բ. Հատոր, էջ 414-415:

2. — Սաղմոս, 1636, Տիգրանակերտ: Գրիչ եւ ծաղկող՝ Մեսրոպ Բաղիշեցի: Ստացող՝ Ղուկաս սարկաւագ Հզուեցի. — Ձեռ. Ս. Գ. Թիւ 2362:

3. — Շարական: Գրիչ՝ Հերապետ: Ծաղկող եւ նկարող՝ Մեսրոպ Բաղիշեցի: Ստացող՝ Խաչատուր արեղայ. — Ձեռ. Ս. Գ. Թիւ 1688:

4. — Աւետարան, 1643 [Բաղէշ]: Գրիչ եւ ծաղկող՝ բանի սպասաւոր Մեսրոպ Բաղիշեցի, Բաղիշեցի տէր Սահակի (+ 1643?) հետ միասին: Կան շահնկան լուսանցադրղեր՝ յանախ ինքնուրոյն ոճով. — Ձեռ. Ս. Գ. Թիւ 1966: Յիշտ. Ժէ. Դարի, Գ. Հատոր, Թիւ 159:

5. — Աւետարան, 1643, Երուսաղէմ: Գրիչ՝ Մեսրոպ. — Ձեռ. Ս. Գ. Թիւ 2653:

ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ԽԻԶԱՆԿԻ

(1600 ? - 1663 ?)

Յովհաննէս Քհն. Խիզանցի ծնած է Ժէ. Դարու սկիզբը հաւանաբար: Որդին էր Յովհաննէս քահանայի եւ Ահլիի: Ունէր երկու եղբայրներ՝ Միքայէլ քահանայ եւ Ամիրսէթ, եւ քոյր մը՝ Հովփսիմէ: Որդին կը կոչուէր Սէթ: Աշակերտած է Մինաս կրօնաւորին: Առաւելապէս գործած է Երուսաղէմի մէջ (1626 - 1663), երբեմն այցի երթալով իր հայրենիքը, ուր կը տեսնենք զինքը 1644ին, եւ 1649-50ին: Խիզանցի Յովհաննէս քահանայի բազմադղին զրչէն զրչէն ու վրծինէն ծանօթ են աւելի քան 30 ձեռագիրներ: Կը ներկայացնենք ընտրովի շարք մը ժամանակագրական կարգով:

1. — Ժողովածու, 1626, Երուսաղէմի մէջ օրինակած է. — Ձեռ. Ս. Գ. Թ. 2515:

2. — Աւետարան, 1631, Երուսաղէմ: Դրած եւ ծաղկած է մահտեսի Տօնապետի համար. — Ձեռ. Ս. Գ. Թիւ 1945:

3. — Աւետարան, 1634, Երուսաղէմ: Օրինակած եւ ծաղկած է Բաշարաթ սարկաւագի համար. — Ձեռ. Ս. Գ. Թ. 2659:

4. — Աւետարան, 1640, Ս. Յակոբ, Երուսաղէմ: Օրինակած եւ նկարագրող

է մահտեսի կներէքի խնդրանքով. — Ձեռ. Ս. Յ. Թիւ 2668:

5. — Աւետարան, 1644, Հիզան: Օրինակած եւ նկարազարդած է մահտեսի խաւճա Սարգսի համար. — Ձեռ. Ս. Յ. Թիւ 2631:

6. — Ճաշոց, 1646, Ս. Ծնունդ Բեթղեմ: Օրինակած եւ նկարազարդած է միջակ արուեստով: Պատուիրատու՝ Կանծակեցի Գրիգոր պատրիարք. — Ձեռ. Ս. Յ. Թիւ 15:

7. — Տօնացոյց-Շարական, 1653: Օրինակած եւ ծաղկած է Ս. Ծննդեան Վանքին մէջ, իր որդւոյն Սէթի համար. — Ձեռ. Ս. Յ. Թիւ 1403:

8. — Աւետարան, 1656, Ս. Յակոբ, Երուսաղէմ: Օրինակած եւ նկարազարդած է, եւ նուիրած Ս. Աստուածածնի գերեզմանին. — Ձեռ. Ս. Յ. Թիւ 1549:

9. — Շարական, 1661, Ս. Յակոբ, Երուսաղէմ: Դրած եւ ծաղկած է Սիմէոն Պարոնտէրի պատուէրով. — Ձեռ. Ս. Յ. Թիւ 355:

10. — Աւետարան, 1663, Ս. Փրկիչ, Երուսաղէմ: Օրինակած եւ նկարազարդած է: Ձեռագիրը մնացած է առանց ստացողի. — Ձեռ. Ս. Յ. Թիւ 2665:

ԲԱՐԱՂԱՄ ԴՊԻՐ ՍԵՐԱՍՏԱՅԻ

(1600? - 1675?)

Բարաղամ Դպիր ծնած է Ժէ. Դարու սկիզբները: Որդին էր Միխայէլի: Աշակերտած է Կարապետ կրօնաւորի: Ամուսնացած էր Մարիամի հետ. ունէր որդի մը, Միքայէլ անուն, որ եղաւ նշանաւոր գրիչ եւ ծաղկող: Բարաղամ 40 տարի (1634 - 1674) գործած է Սերաստիոյ մէջ իբրեւ գրիչ, ծաղկող եւ կազմող: Իր երկոտասն-

եակ մը ծանօթ գործերէն կը յիշենք հետեւեալները:

1. — Յայսմաւուրք, օրինակած է 1634 - 1636 ին, «ի խնդրոյ յանցաւոր Միւնասի». — Յիշատակարանք Ժէ. Դարի, Բ. Հատոր, Թիւ 997: Ձեռ. Սերաստիոյ, Թիւ 145:

2. — Աւետարան, 1638: Դրիչ՝ Խաչատուր երէց: Ծաղկող եւ կազմող՝ Բարաղամ: Ստացող՝ Պօղոս. Յիշտ. Ժէ. Դարի, Բ. Հատոր, Թիւ 1085: Ձեռ. Երեւանի, Թիւ 6747:

3. — Աստուածաշունչ, 1636 - 1640: Դրիչ եւ ծաղկող՝ Բարաղամ: Ստացող՝ Ներսէս Վրդ. Սերաստացի. — Յիշտ. Ժէ. Դարի, Բ. Հատոր, Թիւ 1170: Ձեռ. Ս. Յ. Թիւ 3438:

Ծաղկողը շատ է օգտուած Թորոս Ռօսլիւնի 1262 թուականին նկարազարդած Աւետարանէն, որ այդ ժամանակ կը գտնուէր Սերաստիա, այժմ՝ Բալթիմոր:

4. — Շարական, 1644 ին օրինակած է «ի խնդրոյ Սերաստացի Մելքիսէթ քահանային», նուիրատուութեամբ մահտեսի Սրգուի. — Յիշտ. Ժէ. Դարի, Գ. Հատոր, Թիւ 223: Ձեռ. Ս. Յ. Թիւ 3374:

5. — Շարական, 1654 ին Նոր Քաղաք Քանաւպոյի մէջ օրինակած է Բարաղամ գրիչ՝ Նոր Քաղաքացի, «հրամանաւ եւ արդեամբք տէր Աւետիս քահանայի եւդոկիացւոյ». — Յիշտ. Ժէ. Դարի, Գ. Հատոր, Թիւ 956: Ձեռ. Ս. Յ. Թիւ 3261:

6. — Փամագիրք - Աղամոս - Տօնացոյց, 1663 ին օրինակած է Բարաղամ քարտող, աշակերտ Կարապետ կրօնաւորի. — Ձեռ. Վենետիկի, Թիւ 79:

7. — Մեկնութիւն ԺԲ. Մարգարէից՝ Ն. Լամբրոնացւոյ, 1674 ին օրինակած է Բարաղամ գրիչ՝ որդի Միխայէլի. — Ձեռ. Երեւանի, Թիւ 6484:

Ն. ԱՐՔ. ԾՈՎԱԿԱՆ